

Mecidova Xəyalə Mirələm qızı
Bakı Slavyan Universiteti

YENİ DÖVR (XXI ƏSR) TÜRK YAZIÇI VƏ ŞAİRLƏRİNİN DİL VƏ ÜSLUB XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: dil, üslub, yeni dövr, ədəbi yaradıcılıq, türk dili

Key words: language, style, new journey, literary creativity, Turkish language

Ключевые слова: язык, стиль, новая эра, литературное творчество, турецкий язык

Yüzlilliklər tarixinə malik Türkiyə türk ədəbiyyatı zəngin ənənələr zəminində inkişaf etmiş, dünya ədəbi-bədii fikrinin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Lakin onu da nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir xalqın ədəbiyyatında olduğu kimi Türkiyə türk ədəbiyyatında da özünəməxsus cəhətlər və fərqli xüsusiyyətlər diqqətdən yayınmır. Təbii olaraq burada birinci növbədə milli sənət problemlərinin qarşısında dayanan məsələlər və onun həlli yolları önəm təşkil edir. Türkiyə türk ədəbiyyatının bir özəl keyfiyyəti də ondan ibarətdir ki, bu ədəbiyyat "bir çox millətlərin ədəbiyyatları kimi bir vətəndə, son beş-altı əsr içində yox, türklərin dəyişik vətənlərində yüzillər boyu formalaşmış inkişaf etmişdir. Doğrudur, bu qədər geniş coğrafi məkanda ümumtürk ədəbiyyat və sənət ənənələri təsirindən yan keçilməsə də, Türkiyə türk ədəbiyyatı milli bir ədəbiyyat olmaq keyfiyyətini mühafizə etmişdi.

Türk ədəbiyyatı 2000-ci ildən sonra yeni bir yol çəkməyə başlamışdır. Ümumiyyətlə, hekayə və roman janrlarını nəzərə alsaq, o zaman biz bu dövrə aid bir çox ümumi mövzular və bədii araşdırmaların ön plana çıxdığını görürük.

Yeni dövr (XXI əsr) ədəbiyyatında əvvəlki dövrlə müqayisədə çox fərqli ədəbi mühit formalaşdı. Bu dövrdə artıq cərəyan və qruplardan tamamilə kənar müstəqil yazıçıların olduğu bir dövr başladı. Bu dövrdə Türkiyə oxucusu ədəbi janrlar içərisində romana üstünlük verdi. Hekayə və şeir ədəbiyyat dünyasında oxunub inkişaf edirdisə, roman geniş kütlənin maraq dairəsində idi. Dövrün çox tanınan Elif Şafak, Tuna Kiremitçi, Sema Kaygusuz, Hakan Günday və s. yazıçıları şöhrət qazandılar. Orhan Pamuk, Yaşar Kemal, Hasan Ali Toptaş, Ahmet Ümit artıq ötən əsrdə sözlərini demiş, eyni zamanda ədəbi yaradıcılığa uğurla davam edən yazarlardır. Murathan Mungan, Adalet Ağaoğlu, Selim İleri, Yahsin Yücel, Leyla Erbil, Lafite Tekin gibi harika yazarlar da artıq Türk ədəbiyyatının klassikləri sayılır. 2000-ci illərdə ötən əsrin 40-cı illərindən başlayaraq on illik dövrlərlə müxtəlif nəsilərin müəyyən bir siyasi görüş ətrafında birləşmiş qruplarından fərqli olaraq, Türk yazıçıları daha müstəqildirlər. Cümhuriyyət dövrü ideoloji istiqamətlər artıq yeni dövrdə yerini ideoloji yöndə mübahisələrə, qrup və cərəyanlar xaricində fərdi ədəbiyyata verdi. İstər məhəbbət, istərsə də ailə və siyasi romanlar olsun, qəhrəmanların daxili dünyasındakı qarşıdurmaları ifadə edilən hekayə və romanlar yazılmağa başladı. Bugün Türk ədəbiyyatında İstanbulun elit həyatından bəhs edən çox sayda roman olsa da, bir alt mədəniyyəti-küçə uşaqlarını, narkotik istifadəçilərini, həyat qadınlarını da mövzu edən əsərlər çoxdur. Vecdi Çıracıoğlu və Hakan Günday bu kimi mövzuları işləyən yazıçılardır. 2000-ci illərin II yarısından başlayaraq Türkiyədə milliyətçilik dalğası yüksəlməyə başladı. Türkiyənin Avropa Birliyinə üzvlük məsələsinin uzanması, ABŞ-ın İraqı işğal etməklə göstərdiyi güc nümayişi Türkiyə cəmiyyətində təklənmə və milli kimlik duyğusunu gücləndirdi. Nəticədə milliyətçi yöndə romanlar yazılmağa başladı. Ən güclü iki roman Burak Turna və Orkun Uçarın "Metal Fırtına" ilə Türk Qurtuluş Savaşındakı qəhrəmanlıq hekayələrindən bəhs edən Turqut Özəkmanın "Şu Çılgın Türkler" oldu. Turqut Özəkmanın öz ifadəsiylə desək, dünyanın ən qanuni, ən mənəvi, ən müqəddəs müharibələrindən biri olan romanın, imperalizmə qarşı ilk azadlıq müharibəsi, milliləşdirmə inqilabı, zamanın gözəl bir eposu və həqiqətən, unikal bir iş olaraq, dəyərləndirir. Doğrudan da, Türk İstiqlal Muharibəsi haqqında yazılmış mükəmməl bir əsərdir. Turqut Özəkman 1948-ci ildə Polatlından Dumlupınar'a gedən zəfər gedişində on dostu ilə bu kitab yazmağa qərar verdi. Bu yürüyüşün baş verdiyi coğrafiya, eyni zamanda, Müstəqillik Döyüşünün ən sıx qarşıdurmalarının baş verdiyi ön bölgə idi. Burada yazır ki, Yunanıstanın işğalına və qələbəsinə şahid olan insanlar ilə söhbət etməyə və Milli Mübarizə haqqında xatirələr toplaymağa başladı. Məsələn: *ANADOLU AJANSI, camilere, kahvelere her gün tek sayfalık bültenler asarak olup bitenleri halka duyurmaktaydı. O gün hiçbir bülten asılmayınca, meraklanan Ankaralı esnaf ve zanaatkarlar, dükkânlarını, küçük atölyelerini erkenden kapatıp bugünkü Ulus meydanındaki küçük Meclis binasının önünde toplandılar. Gittikçe çoğalıyor ve sessizce cepheden haber bekliyorlardı. Adana Milletvekili Zamir [Damar] Arıkoğlu, kalabalığı telaş içinde yararak Meclis'e girdi. Kütahya - Eskişehir Savaşına Hazırlık 31 KOMİSYON odaları ve koridor, kalpaklı, fesli, sarıklı milletvekilleri ile doluydu. Zamir Bey ilk rastladığına sordu: "Hâlâ bir haber yok mu?" "Yok." Antalya Milletvekili Rasih Kaplan Hoca, "Konferans sona ermemişti ki birader, ara*

verilmişti.." diye söyleniyordu, ".bu Yunan taarruzunun anlamı neydi?" Siyah kalpaklı, avcı ceketli, iri kıyım bir genç, Manisa Milletvekili Mustafa Necati Bey, "Ne olacak.." dedi, "..bizi konferansla uyutup gafil avlamak istediler." "Ama buna diplomasi değil, sahtekârlık derler!" Konya Milletvekili Musa Kâzım Efendi, beyaz sakalını sıvazladı: "Ordumuz direnebiliyorsa, mesele yok. Batının bu oyununu da boşa çıkarırız." BU SIRADA görevden dönen çift kanatlı bir keşif uçağı, Eskişehir/ Muttalip havaalanına yaklaşmaktaydı..(4,12)

Beləliklə, 2001-ci ildə Türkiyədə iqtisadi böhranın aradan qalxmağa başlaması ilə çap məhsulları, kitab yayımı artdı. Hər biri 50-100 min satılan kitablar yayımlandı. Ahmet Altan, Ahmet Ümit, Orhan Pamuk, Elif Şafak, Ayşe Kulin, Murathan Mungan kimi yazarların tanınması, geniş oxucu kütləsindən gördükləri marağ, kitabların reklam kampanyalarıyla yayımlanması və bu yazarların gəlirlərinin artması gənc yazarlara da ciddi təsir göstərdi. Yazıçılıq, xüsusilə də roman yazarlığı sevimli işə çevrildi. Hər bir yazıçının özünə məxsus üslubu vardır. Bəllidir ki, üslub dedikdə yazıçının, onun dünyagörüşü, təsvir etdiyi hadisələr və xarakterlər dairəsi, onun yaratdığı bədii təsvir və ifadə vasitələri vəs. nəzərdə tutulur. Özünəməxsus üslubu olmayan yazıçılar ədəbiyyata heç bir yenilik gətirə bilmir və tezliklə də yaddan çıxır, unudulur. Yazıçı dramaturq Orhan Pamuk belə sənətkarlardan biridir. Onun özünə xas son dərəcə özəl bir üslubu vardır. əlbəttə, O.Pamukun bir nasir, dramaturq kimi parlamasında ustadlarından aldığı mənəvi qıdanın xüsusi rolu olmuşdur. Onun yeni, həm də kəskin söz demək üçün yazıçı cəsarətinin, mənəvi qəhrəmanlığın lazım olduğunu yetərinə dərk edən sənətkarlardandır. Dünya şöhrətli türk yazıçısı, Nobel mükafatı laureatı Orhan Pamukun "Qar" və "Mənim adım qırmızı" romanlarından sonra "Yeni həyat" romanı da Azərbaycan türkcəsinə çevrilib. Orhan Pamukun maraqlı əsərlərindən biri olan "Yeni Həyat" insanlara qəzanın, ölümün, səyahətlərin sirlərini açıqlayır.

"Bir gün bir kitab oxudum və bütün həyatım dəyişdi" - "Yeni həyat" bu sözlərlə başlayır. Əsərin qəhrəmanı kitabın təsiri ilə aşiq olur, tələbəlik həyatından uzaqlaşır, İstanbulu tərk edir, davamlı avtobusla səyahətə çıxır, şəhərlərə, qəsəbələrə gedir. Özünü və zamanını azdırır. Başqa dünyaya - Yeni Həyata daxil olur. Roman həm əvəzsiz Zamanın, Ölümün, Taleyin, Yazının, Qəzanın sirlərinə, həm də uşaq vaxtı oxunan şəkili romanlarına, Dantenin, Rilkenin şeirlərinə açılan qapıdır. Roman oxuduğu kitabdan təsirlənən, oxuduğu səhifələrdən həyatına yeni işıq düşən və kitabın vəd elədiyi həyatın arxasınca gedən bir qəhrəmanın taleyindən bəhs edir. (5, 178)

2000-ci illərin ortalarından etibarən ən çox oxunan günlük siyasi hadisələrdən, məhəbbətdən, psixoloji mövzulu, milli duyğularla səsleşən nəzəriyyələr, qəhrəmanlıq hekayələri haqqında yazılmış əsərlərdir. 2000-ci illərin ən diqqət çəkən yazarlarından biri Tuna Kiremitçidir. O, 2002 və 2003-cü illərdə çap olunan iki roman ilə fenomenə çevrildi. "Git kendini çok sevdirmeden" romanı qısa müddətdə ən çox satılanlar siyahısına girdi. Oxucu onun məhəbbət və tənhalıqdan yazdığı sadə, ancaq təsirli cümlələrini çox sevmişdi. Tuna Kiremitçi 2003-cü ildə çıxan "Bu işte bir yalnızlık var" romanında insan sevgisinin əskikliyi yaratdığı problemləri, məhəbbətin sərhədini və qaçılmaz sonluqlarını ustalıqla qələmə alıb. Kiremitçi ilk "Git kendini çok sevdirmeden" romanında qəhrəmanı Ardanın həm coşğulu və macərə dolu gənclik illərini, həm də hər şeyini itirmiş, həyat ilə intiharın bir addımlığında olan, lakin yenidən həyata bağlanmağın yollarını tapdığı 40-lı yaşlarını ustalıqla və əlaqəli şəkildə verə bilmişdir. Bu çox uğurlu romanların ardından Tuna Kiremitçi "Yolda üç kişi" də üç fərqli nəsildən və xarakterdən insanın yollarını sevgidə kəşiftirən bənzər bir romanla yoluna davam etdi. Daha sonra çıxan "AŞK neyin kısaltması" və "Dualar kalıcıdır" kitabları ilk kitabları qədər marağ yaratmasa da, Tuna Kiremitçi hələ də Türkiyənin ən populyar yazarlarından biridir.

Hakan Günday. 2000-ci ildə 24 yaşında "Kınyas və Kayra" adlı ilk romanı çap olunan Hakan Günday oxucusu olan böyük gənc nəslə təsiri altına aldı. "Kınyas və Kayra"dakı nihilizm (insan mövcudluğunun dərk olunmasının, ümumi qəbul edilmiş əxlaqi və mədəni dəyərlərin inkarında özünü bürüzə verən dünyagörüşü, avtoritetlərin qəbul edilməməsi), laqeydlilik, qanunsuzluq, şiddət və macərəpərəstlik bu dövrün gəncliyində inanılmaz qarşılıq tapdı. Məsələn: "Hiç uykum yok. Hiç uyuyamıyorum. Domuz gibi içiyorum. Ama gözlerimi kapalı bile tutamıyorum. Sabaha beş saat var. Annemi düşünüyorum. Nerededir şimdi? Aynada kendime bakıyorum bazen. Ve tek kelime etmesem bile vücudum yaşadıklarımı, hayattan ne anladığımı anlatmaya yetiyor. Sağ omzuma kendi çizdiğim kelebek, eğnemediğim için üzerine attığım çarpı işareti ve altında aynı kelebeğin bir Japon tarafından çok daha iyi işlenmiş. Sol dirseğimin iki parmak yukarısındaki kurşun yarası.Bileklerimdeki otuz dört dikiş. Medeniyeti bir aralar, herkes gibi yaladığımı kanıtlayan apandist ameliyatımın izi. Ve sırtımı kaplayan Tanrı'nın yüzü. Bilmiyorum... Hızlı yaşadım. Ama genç ölmekten çok, hızlı yaşlandım! Ancak hayattayım. (2, 65)

Elif Şafak 2000-ci illərdə Türk ədəbiyyatının ən sevilən yazıçılardanıdır. Türkiyədə çox oxunan və ədəbiyyat çevrələrində də diqqətə alınan bu yazar ölkədən kənar da böyük marağ gördü. Elif Şafa Halide Edip Adıvardan bu yana çox oxunan romanlarının bəzilərini ingiliscə yazan ilk Türk kadın yazarıdır. Aslında Elif Şafak 1990-cı illərin sonu tanınmağa başladı. 1998-ci ildə yazdığı ilk romanı "Pinhan" idi. Uşaqlıq və

gəncliyini xaricdə keçirmiş Elif Şafak Türkiyə tarixinə, dilinə və inanclarına böyük maraq göstərir və bunu əsərlərində də qələmə alırdı. “Şehrin Aynaları” və 2000-ci ildə çıxan “Mahrem” romanı da bu xüsusiyyətləri ilə seçilirdi. “Mahrem” Elif Şafakın ən gözəl romanlarından biri olaraq ədəbiyyat dünyasındakı yerini saxlamaqdadır. “Baba ve Piç” əsəri ortalığı bir-birinə qatdı. Türk-erməni məsələsi və erməni soyqırımından bəhs edən əsər Türkiyədə ciddi narazılığa səbəb oldu və yazıçıya Cəza Qanununun 301-ci maddəsi ilə cəza istənilirdi. Lakin ABŞ və Avropada da geniş oxucu kütləsi olan E.Şafak ciddi etirazlar səbəbi ilə bəraət aldı. Kitab 2006-cı ilin ən çox oxunan romanlarından biri oldu. Bəllidir ki, həqiqi yazıçının bədii arsenalı məhdud çərçivəyə sığa bilmir. Çünki, məhdud çərçivəni əhatə edən əsərlər yazılırsa, sənətdə süslük, mənəvi boşluq yaranır. Yazıçı E.Şafak həmişə müasir, həyatla bağlı olan, mənəvi dəyərini itirməyən əsərlərin müəllifidir. Məsələn: *Ama elbet bir səbəbi vardı: Aşk! Aşk oldu Ella hiç beklenmedik bir biçimde, beklemediği bir adama. İkisi ne aynı şehirde yaşıyordu ne de aynı kitada. Aralarındaki fersah fersah uzaklık bir kenara, kişilikleri en az gündüz ile gece kadar farklıydı. Yaşam tarzları ise alabildiğine başkaydı. Arada tam bir uçurum vardı. Normal şartlar altında birbirlerine tahammül etmeleri bile zor iken, aşk odu'nda yanmaları beklenmedik bir hadiseydi. Ama oldu işte. Hem de öyle çabuk oldu ki, Ella başına ne geldiğini anlayıp, kendini koruyamadı bile. Tabii şayet insanın kendini aşktan koruması mümkünse!* (7, 14)

Murat Uyrkulakın 2002-ci ildə çıxan ilk romanı “Tol” həm poetik anlatımı, həm də siyasi görüşləri ilə oxucuları heyran edə bildi. Jurnalist olan Murat Uyrkulak uzun illər üzərində işlədiyi bu romanda İstanbuldan Diyarbakıra olan Qatar yolculuğunu anlatır. Əsərdə gənc bir redaktorun və yaşlı bir şairin yolboyu söhbətlərində Türkiyənin yaxın keçmişini gözədən keçirilir. Yazıçı əsərdə cinayət, işgəncə və hər cür qəddarlıq nəticəsində ruhu yaralanmış insanlardan bəhs edir. 2006-cı ildə çıxan “Har” romanı yerdəkilər və göydəkilər arasında baş verən bir hadisədə Türkiyə həyatından bəhs edən fantastik romandır. Məhz bu romanı yazıçının sonrakı əsərləri üçün zəmin yaradır. Bəzən bir cümlə ilə xarakter yaratmaq, kiçik bir abzasla güclü emosional təsir oymaq olur. Yeni güclü bənzətmələr, metaforalar, üslub və kompozisiya elementlərinə geniş yer vermək bacarığı bu romandan başlayır digər əsərlərə ötürülərək daha da gücləndirilir.

Oya Baydar 1980-ci il çevrilişi ilə Almaniya qaçmaq məcburiyyətində qalmış bir isimdir. O, ədəbiyyata Berlin divarlarının yıxılmasına həsr etdiyi “Elveda Alyoşa” əsəri ilə gəldi. Siyasi roman yazarı olan O.Baydar digərlərindən fərqli olaraq həm varlı insanları, həm intellektual, həm də yoxsul təbəqənin yaşamlarındakı kəsişmə nöqtələrini uyğun bir dillə işləyə bilmişdir. Bunlar zamanı insanlar üzərində yaratdığı ağırlığı anlamaq bilən psixoloji romanlardır. Yaxın mövzularda yazılan “Sıcak külleri qaldı” və “Erguvan Kapısı”ndan sonra, yaxın zamanlarda çap etdirdiyi “Kayıp Söz” də çox bəyənilir.

1990-cı illərdə hekayə yazarı kimi tanınan Sema Kaygusuz 2000-ci illərdə öncə “Sandık lekesi” adlı öykü kitabı, daha sonra çox bəyənilən “Yere düşen dualar” adlı ilk romanıyla tanındı. Öykülərində ənənəvi Anadolu hekayələrini, əfsanələrini, masalları xatırladan bir dildən istifadə edən Sema Kaygusuz ilk romanında da biraz masalçı atmosfer yaartmışdı. Hamdi Koçun “Melekler erkek olur” kitabı 2002-ci ilin ən çox oxunan romanı oldu. Hamdi Koç qırx yaşında həyat yoldaşından ayrılaraq başqa münasibətlər yaşayan tipik tipik şəhərli xarakterliylə modern romanın da tipik nümunəsini yaratmışdı. Yenə aşk mövzusunda olan “Çiçeklerin Tanrısı” romanı 2003-cü ildə çap olundu.

Bəhs olunan yazıçılar müasir Türk ədəbiyyatında 2000-ci illərin çox oxunan, daha çox özündən söz etdirən ədəbi fəaliyyətləri ilə də fərqlənən yazıçılardır. Onların yaradıcılığında ortağ mövzu və üslublardan danışmaq olmaz, sadəcə ədəbi yanaşmada fərdilik ortağ nöqtələr olduqca çoxdur. Türk dilinə xas olan ən ümdə keyfiyyətləri hekayə, povest və romanlarda görmək olur. Sözüün həqiqi mənasında, linqvistik materiallar həddən artıq çoxdur və bu “materiallar” cəmiyyətə çatdırılıb. Yazıçıların nəsr dili və üslubunun spesifikliyini əlbəttə, həmin “materiallar” daha yaxşı üzə çıxara bilər. Bilindiyi kimi, əsərin gözəlliyi də hər bir yazıçının dilindən, üslubundan, ifadə manerasından hiss edilir və duyulur.

Ədəbiyyat:

1. Bardar O. Erguvan kapıları, İstanbul, Can Yayını, 2010
2. Gunday H. Knyas ve Kayra, İstanbul, Doğan Yayınevi, 2000
3. Kaygusuz S. Sandık lekesi, İstanbul, Metis Yayınevi, 2015
4. Özakman T. Şu Çılgın Türkler, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2005
5. Pamuk O. Yeni hayat, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001
6. Türk Romanı Özel Sayısı (2 Cilt), İstanbul, Hece Yayınevi, 2002
7. Şafak E. Aşk, İstanbul, Doğan KitapY.E., 2009